

Reč

Reč má pre vývoj dieťaťa a jeho fungovanie v škole mimoriadny význam. Umožňuje rozvoj myslenia, ovplyvňuje kvalitu poznávania, učenia. Nemenej dôležitý je aj sociálny aspekt reči – reč slúži na dorozumievanie, vytváranie sociálnych vzťahov, má dosah na vnímanie dieťaťa druhými a jeho postavenie v skupine.

Úroveň reči – komunikačných schopností predškolského dieťaťa je zavŕšením dlhodobého zrenia a učenia, ktoré je podmienené a ovplyvnené hlavne:

- motorikou,
- vnímaním,
- sociálnym prostredím.

Prostredníctvom samostatného pohybu (hrubej motoriky) a manipulácie s predmetmi (jemnej motoriky) sa dieťaťu výrazne rozširuje možnosť poznávania. Dieťa skúma svet okolo seba, manipuluje s predmetmi, experimentuje s nimi a zároveň ich vníma (vidí, počuje, cíti, dotýka sa ich); tým získava informácie, skúsenosti. Ukazuje sa, že u detí s narušeným, oneskoreným vývojom hrubej či jemnej motoriky častejšie nastávajú problémy v oblasti reči.

Pre vývoj reči je nezastupiteľné tiež sluchové a zrakové vnímanie. Z množstva zvukov, ktoré dieťa obklopujú, začína postupne vyčleňovať zvuky materinského jazyka a opakovane ich skúša napodobňovať (hlásky, slabiky a nakoniec aj slová); začína chápať, že všetko má svoj názov. Prvé slová sú spojené so zrakovými vnemami (dieťa najskôr slovo bezprostredne spája s predmetom, až potom si predmet dokáže predstaviť prostredníctvom slova). Porucha sluchu či zraku, ich oslabenie, rovnako ako narušený vývoj motoriky, ovplyvňuje rozvoj reči.

Z vonkajších faktorov má v ranom veku vo vývoji reči hlavnú úlohu rodina (sociokultúrna úroveň rodiny, jej podnetnosť, výchovný štýl, úroveň rečového prostredia, tzv. rečový vzor). Nevhodné výchovné štýly, ako napríklad príliš autoritatívny, trestajúci, príliš ochraňujúci alebo nedostatok podnetov, môžu mať za následok pozvoľnejšie vyzrievanie reči. Ale aj nadbytok stimulácie, zasypanie dieťaťa nadmerným množstvom informácií, neúmerné nároky na rečový vývoj bez ohľadu na vývojové špecifiká konkrétneho dieťaťa, môžu mať nepriaznivé dôsledky, môžu viesť k neurotickým prejavom, k negativizmu, k zadržávaniu. Rodičia sú pre malé dieťa zdrojom porozumenia reči, aktívnej slovnej zásoby, informácií a modelom komunikácie. Tým, ako sa k dieťaťu správajú, ako s ním komunikujú, vytvárajú vzor „ako sa to robí“; dieťa sa od nich učí venovať pozornosť, počúvať, tvoriť dialóg, odporozuje prvky neverbálnej komunikácie.

Reč ako komplexnú schopnosť tvorí niekoľko jazykových rovín:

- foneticko-fonologická,
- morfológicko-syntaktická,
- lexikálno-sémantická,
- pragmatická.

Foneticko-fonologická rovina

Ide o sluchové rozlišovanie hlások materinského jazyka a ich výslovnosť. Schopnosť vyčleňovať hlásky materinského jazyka zo zvukov prostredia sa začína rozvíjať už v dojčenskom veku a dieťa rozlišuje všetky hlásky po šiestom roku, horná hranica je sedem až osem rokov. Sluchové rozlišovanie je v úzkom vzťahu k výslovnosti; dieťa pre správnu výslovnosť potrebuje rozlišovať nielen hlásky, ale aj rozdiel medzi ich správnym a nesprávnym znením. Dieťa najprv zvláda výslovnosť ľahších hlások, postupne si osvojuje výslovnosť ťažších hlások. Do piatich rokov považujeme nesprávnu výslovnosť za fyziologickú (teda patriacu k veku), od piatich do siedmich rokov za

predĺženú fyziologickú (teda širšiu normu) – v tejto dobe je nutné venovať dieťaťu odbornú starostlivosť zameranú na navodenie správnej výslovnosti. Po siedmom roku je už málo pravdepodobné, že sa výslovnosť upraví spontánne a aj logopedická terapia je náročnejšia, pritom s menšími úspechmi ako v predchádzajúcom období.

Lexikálno-sémantická rovina

Zahrňa porozumenie reči v rámci bežného rozhovoru, zároveň aj chápanie inštrukcií, výkladu, pojmov, označov, rozprávania. Patrí sem tiež všeobecná úroveň vyjadrovania (aktívna slovná zásoba), súvislé a zmysluplné pomenovanie toho, čo si dieťa myslí, čo vníma, prežíva; definovanie pojmov; popis obrázku, udalosti, situácie, samostatné rozprávanie; chápanie a používanie nadradených a podradených pojmov, antonym (protikladov), synonym (slov s podobným významom), homonym (slov rovnakého zvuku, ale rôzneho významu).

Morfologicko-syntaktická rovina

Táto rovina reči sa týka používania jednotlivých slovných druhov, ohýbania slov (časovanie, skloňovanie), tvorenia viet a súvetí. Po štvrtom roku už dieťa obvykle používa všetky druhy slov, bežne hovorí vo vetách a súvetiach. Do štyroch rokov považujeme neobratnosti v tvarosloví a skladbe za fyziologické; pokiaľ pretrvávajú vo väčšom rozsahu aj neskôr, môžu už signalizovať pozvoľnejšie vyzrievanie v reči, prípadne v celkovom mentálnom vývoji.

Pragmatická rovina

Ide o použitie reči v praxi, v sociálnom kontexte. Ide o také zručnosti, ako je napríklad vyžiadanie alebo oznámenie informácie, vyjadrenie vzťahov, pocitov, zážitkov, udalostí; zahrňa tiež tzv. regulačné funkcie reči (t.j. pomocou reči dieťa dosahuje ciele, usmerňuje sociálnu interakciu) a tvorenie dialógu (striedanie role počúvajúceho a hovoriaceho, udržiavanie témy rozhovoru). Súčasťou tejto roviny je taktiež používanie prvkov neverbálnej komunikácie ako je mimika, gestikulácia a hlavne očný kontakt.

Predškolské dieťa by malo reči dobre rozumieť, a to nielen v rámci bežného rozhovoru, ale aj chápať výklad, zadanie pri hrách, štruktúrovaných činnostiach, pochopiť dej príbehov, rozprávok. Malo by mať veku primeranú slovnú zásobu, používať všetky druhy slov, bežne rozprávať v správne formulovaných vetách a súvetiach; v reči by sa už nemali objavovať neobratnosti v tvarosloví alebo skladbe. Dieťa by malo byť schopné úmerne veku vyjadriť svoje myšlienky, pocity, zážitky, popísať dej, situáciu, udalosť; sledovať a prerozprávať príbeh; viesť zmysluplný dialóg – dodržiavať základné pravidlá konverzácie, ako je venovať pozornosť, respektíve počúvať druhého, počkať až druhý dorozpráva, adekvátne odpovedať na otázky, pýtať sa. Nemenej dôležitá je aj správna výslovnosť. Dieťa, ktoré má obmedzený alebo nedokonalý vývoj reči, je viac ohrozené ťažkosťami pri osvojovaní si čítania a písania.

Možné prejavy nevyzretosti reči u dieťaťa v predškolskom veku:

- nezáujem o komunikáciu, prípadne vyhýbanie sa komunikácii,
- ťažkosti s porozumením reči,
- veľký rozdiel medzi pasívnou a aktívnou slovnou zásobou (dieťa omnoho viac rozumie, ako dokáže vyjadriť),
- menšia či malá slovná zásoba,
- používa len jednoduchšie vety, vynecháva niektoré slovné druhy, v reči sa vyskytujú početnejšie, respektíve výraznejšie neobratnosti v tvarosloví a skladbe,
- nedokáže sa súvisle a zmysluplne vyjadriť,
- nie je mu rozumieť, nevyslovuje správne väčšie množstvo hlások, zreteľná je neobratnosť pri artikulácii,
- ťažkosti v zapamätávaní si krátkych textov (básničiek, riekaničiek, pesničiek),
- nezáujem o čítané rozprávky, rozprávania.

Oslabenie reči môže mať u dieťaťa v školskom veku za následok:

- pretrvávajúce nesprávne, nedokonalé alebo neupevnené výslovnosti, artikulačnej neobratnosti sa nepriaznivo premieňa do čítania a písaného prejavu,
- problémy vo fonematickom uvedomovaní nepriaznivo ovplyvňujú čítanie a písanie (viď kapitola Sluchové vnímanie),
- ťažkosti so zapamätaním si verbálne podávaných informácií, napríklad viet, sledu čísel, činností, výkladu, inštrukcií,
- menšiu slovnú zásobu, zníženú verbálnu pohotovosť a obratnosť; dieťa odpovedá latentne, s neistotou, všeobecne potrebuje viac času na sformulovanie odpovede, je pre neho ťažké nájsť správny výraz, výstižne a jasne vyjadriť myšlienku, definovať význam pojmu; popísať tematický obrázok, rozprávať na danú či voľnú tému – treba ho povzbudzovať, priebežne klásť navádzajúce otázky; namáhavé hľadanie synonym a pod.,
- nedostatky sa môžu prejavovať aj v porozumení reči, v chápaní textu, výkladu, zadania; v chápaní prenesených významov, metafor, básnickej reči,
- znížený jazykový cit; napríklad ťažkosti pri určovaní rodu, s tvorením slov v inom rode, v úlohách na dokončenie vety v gramaticky správnom tvare, pri preformulovaní viet z jedného času do druhého, pri určovaní spoločného základu odvodených slov; nedostatky v slovoslede, problémy s aplikáciou gramatických pravidiel do písomnej podoby,
- menší hovoriaci apetít, pasivitu v komunikácii; ťažkosti pri nadväzovaní, udržiavaní a rozvíjaní konverzácie a kontaktov všeobecne; problémy s formulovaním otázok, získavaním informácií, vyjadrovaním sa pred ľuďmi (neistota, tréma, vyhýbanie sa komunikácii); pri výraznejšom rečovom hendikepe môže byť nepriaznivo ovplyvnené vytváranie sociálnych vzťahov (napríklad dieťa je druhými podceňované, vyčleňované, stráni sa, prežíva pocity nepochopenia, krivdy, izolácie či menejcennosti, následne potom podlieha plačlivosti, afektívnym záchvatom, môže sa prejavovať agresívne...).

Položky sledované v oblasti reči

Foneticko-fonologická rovina

1. Výslovnosť
2. Artikulačná obratnosť
3. Iné (napr. narušenie plynulosti reči)

Sledujeme prirodzený rečový prejav dieťaťa a zaznamenávame si jeho výslovnosť. Výslovnosť môžeme zisťovať aj cielene tým, že dieťa pomenováva jednotlivé obrázky, rozpráva podľa obrázku, opakuje po nás slová. Zaznamenávame si, ktoré hlásky nevyslovuje správne, ktoré zamieňa, respektíve nahradzuje inou hláskou alebo či hlásku vynecháva. Ďalšou sledovanou položkou je tzv. artikulačná obratnosť. Požiadame dieťa, aby po nás opakovalo slová alebo spojenie slov, v ktorých je tupá aj ostrá sykavka (neposlušný srseň – syseľ, žiaci cvičia v cvičkách), mäkká aj tvrdá slabika (dedo, dieťaťko, hodiny), sledujeme vyslovovanie spoluhláskových zhlukov (plavba, strašidlo, správny, zmrzlinárka, pravdepodobne). Zaznamenávame si, či nedochádza k spodobovaniu (žiaci – žiači, ziaci, dedo – dedo, „d“eďo), ku komoleniu slov alebo ich skracovaniu. Tiež si všimame prípadné špecifiká v oblasti komunikácie, ako je napríklad narušenie plynulosti reči.

Fonematické uvedomovanie viď kapitola Sluchové vnímanie.

Lexikálno-sémantická rovina

4. Reči v rámci bežného rozhovoru aj inštrukciám dobre rozumie

5. Má veku primeranú slovnú zásobu

Sledujeme, ako dieťa rozumie tomu, čo hovoríme (slovám, oznamom, rozprávaníu, príbehu, inštrukciám pri vysvetľovaní hry, činnosti, úlohy a pod.), a zároveň tiež jeho aktívnej slovnej zásobe (či je bohatá, priemerná, chudobnejšia až chudobná).

6. Zmysluplne opíše, čo je na obrázku – príloha R6

Dieťaťu predložíme obrázok a požiadame ho, aby nám rozprávalo, čo je na obrázku, čo tam vidí, čo sa tam deje.

7. Spozná a pomenuje nezmysel na obrázku – príloha R7

Požiadame dieťa, aby si pozorne prehládlo obrázok a vysvetlilo nám, v čom je nezmyselný, čo je na obrázku hlúpe, čo je tam zle.

8. Interpretuje rozprávku, príbeh bez obrázkového sprievodu

Spýtame sa dieťaťa, či pozná nejakú rozprávku (príbeh) a požiadame ho, aby nám ju porozprávalo. Sledujeme, či sa vie plynule vyjadriť a udržuje dejovú líniu.

9. Definuje význam pojmu

Najprv objasníme na príklade. Potom dieťa požiadame, aby nám vysvetlilo, čo znamenajú niektoré slová: „Vysvetli mi, povedz mi, čo znamená slovo vlak (lopta, čiapka, pes, nôž, ceruzka...).“ Dieťa by malo vystihnúť charakteristickú vlastnosť alebo funkciu, použiť slovo podobného významu, nadradený pojem (lopta – je guľatá, na hádzanie, na kopanie, kope sa do nej; čiapka – dáva sa na hlavu, oblečenie; vlak – jazdí po kolajniciach, vozí ľudí, dopravný prostriedok). Volíme pojmy adekvátne znalostiam dieťaťa predškolského veku.

10. Tvorí protiklady (antonymá) s vizuálnou podporou – príloha R10

Dieťaťu predložíme dvojicu obrázkov. Ukážeme na obrázok a povieme: „Lev je veľký, mačička je malá.“ „Pán je tučný, pani je...“ Dieťa má vetu dokončiť, respektíve doplniť opak.

11. Tvorí protiklady (antonymá) bez vizuálnej podpory

Najprv vysvetlíme na príklade. Potom dieťa požiadame: „Povedz opak.“ Vravíme slová a dieťa doplní ich protiklad, napríklad malý..., horúci..., čistý..., starý..., dlhý..., dobrý..., nahlas..., dopredu...

12. Tvorí nadradené pojmy s vizuálnou podporou – príloha R12

Dieťaťu ukážeme obrázky (ovocie, zelenina, hračky, oblečenie, náradie, nábytok, dopravné prostriedky, riad, zvieratá...) a požiadame ho, aby veci pomenovalo jedným slovom (čo to všetko dohromady je, ako tomu hovoríme).

13. Tvorí nadradené pojmy bez vizuálnej podpory

Je to obdoba predchádzajúcej úlohy, teraz však už bez opory obrázkov. „Pomenuj veci jedným slovom.“ Opäť po zácviku na príklade povieme skupinu slov ako napríklad hruška, jablko, pomaranč, slivka, čerešňa, marhuľa (ovocie); mrkva, paradajka, kaleráb, redkovka, hrášok (zelenina); pes, mačka, slon, kapor, vták, sliepka (zvieratá) a pod.

14. Tvorí slová podobného významu (synonymá) – príloha R14

Najprv vysvetlíme na príklade. Dieťaťu ukážeme obrázok a spýtame sa: „Kto to je?“ Dieťa napríklad odpovie, že je to pán. Pýtame sa ďalej: „Ako by sme to mohli povedať ešte inak?“ (muž, chlap) „Čo robia ľudia na obrázku?“ (niečo si rozprávajú, vravia, hovoria) „Čo je to?“ (dom, chalupa, budova) „Čo robí pán?“ (beží, uteká, ponáhľa sa) „Čo robí pán?“ (pozerá sa, kuká, prehláda si) „Aké má dievčatko tričko?“ (pekné, krásne, nádherné) Môžeme zvoliť aj iný variant, napríklad: „To je pán, ako by sme to mohli povedať ešte inak?“ „Ľudia sa rozprávajú, ako by sme to mohli povedať ešte inak?“ Synonymá sa môžu týkať podstatných mien, prídavných mien, sloves.

Morfologicko-syntaktická rovina

15. Hovorí vo vetách a súvetiach

16. Používa všetky druhy slov

17. Hovorí gramaticky správne

Sledujeme spontánny rečový prejav dieťaťa (ako hovorí s deťmi, s rodičmi, s učiteľkou) a zaznamenávame si, či hovorí vo vetách a súvetiach; či používa jednotlivé slovné druhy, prípadne, ktoré chýbajú; či hovorí gramaticky správne (všímame si skloňovanie, časovanie, tvorenie viet).

18. Spozná nesprávne vytvorenú vetu

Najprv uvedieme príklad (povieme kratšiu vetu nesprávne a vysvetlíme, čo bolo zle). Potom dieťaťu povieme jednoduché vety a ono má posúdiť, či je to správne: „Je to správne? Hovorí sa to tak?“ Prípadne môžeme požiadať: „Povedz to správne.“ Prekladáme vety nesprávne vytvorené vetami správne vytvorenými.

19. Do príbehu doplní slovo v správnom tvare – príloha R19

Použijeme príbeh s jednoduchým dejom preložený obrázkami. Čítame nahlas, pri obrázku stíchneme..., dieťa doplní správne slovo a v správnom tvare.

Pragmatická rovina

20. Prirodzene nadväzuje verbálny kontakt

21. Dokáže viesť dialóg, adekvátne odpovedá na otázky, pýta sa

22. Povie meno, priezvisko, vek, bydlisko

23. Používa očný kontakt

Základom je pozorovanie dieťaťa či už v komunikácii s niekým iným (rodičom, dieťaťom, dospelým) alebo s nami a sledovanie jednotlivých charakteristík, napríklad verbálny (rečový) kontakt nenadväzuje, nadväzuje pozvoľne, nadväzuje ľahko, je zhovorčivé; ako tvorí dialóg (neodpovedá na otázky, odpovedá stručne, prípadne neadekvátne, odpovedá adekvátne, rozvíja odpoveď, pýta sa; počká, kým druhý dorozpráva, skáče do reči). Tiež si všímame neverbálne prvky komunikácie, hlavne očný kontakt (vyhýba sa mu, použije ho len na požiadanie, používa ho spontánne). K pragmatickej rovine patrí takisto oznámenie základných údajov, ako je meno, priezvisko, vek, bydlisko.

Reč – položky

	Foneticko-fonologická rovina	
1	Výslovnosť	
2	Artikulačná obratnosť	
3	Iné (napr. narušenie plynulosti reči)	

	Lexikálno-sémantická rovina	nevláda	zvláda s pomocou	zvláda samostatne
4	Reči v rámci bežného rozhovoru aj inštrukciám dobre rozumie			
5	Má veku primeranú slovnú zásobu			
6	Zmysluplne opíše, čo je na obrázku			
7	Spozná a pomenuje nezmysel na obrázku			
8	Interpretuje rozprávku, príbeh bez obrázkového sprievodu			
9	Definuje význam pojmu			
10	Tvorí protiklady (antonymá) s vizuálnou podporou			
11	Tvorí protiklady (antonymá) bez vizuálnej podpory			
12	Tvorí nadradené pojmy s vizuálnou podporou			
13	Tvorí nadradené pojmy bez vizuálnej podpory			
14	Tvorí slová podobného významu (synonymá)			

	Morfologicko-syntaktická rovina	nevláda	zvláda s pomocou	zvláda samostatne
15	Hovorí vo vetách a súvetiach			
16	Používa všetky druhy slov			
17	Hovorí gramaticky správne			
18	Spozná nesprávne vytvorenú vetu			
19	Do príbehu doplní slovo v správnom tvare			

	Pragmatická rovina	nevláda	zvláda s pomocou	zvláda samostatne
20	Prirodzene nadväzuje verbálny kontakt			
21	Dokáže viesť dialóg, adekvátne odpovedá na otázky, pýta sa			
22	Povie meno, priezvisko, vek, bydlisko			
23	Používa očný kontakt			